

3. ითონიშვილი

მართი ძველი საქორწინო წეს-ჩვეულებების შესახებ ხევში (ურვადი)

(წარმოადგინა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა გ. ჩიტაიამ 12.11.1958)

მოხვევების საზოგადოებრივი ყოფის ისტორიაში საქორწინო ურთიერთობას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით მეტად საყურადღებო ამ რთული შედგენილობის ინსტიტუტში მრავალი საინტერესო მოვლენაა ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული. ასეთებად წარმოგვიდგება: საქორწინებისათვის სავალდებულო წინაპირობები (ეგზოგამია, „ჩიშ-ჭილაგი“, „გაჩხრეკა“), ნიშნობის წესები (აკვანში ნიშნობა, მცირეწლოვანთა ნიშნობა, „საკვეითი“ დანიშვნის ჩვეულება, „ქრუვის დამახება“, ქალას მოტაცება), ნიშნობიდან ქორწილამდე არსებული ურთიერთობა (სასიძოდ მისვლა, სანახავად მისვლა, „მთხოვართ წვევა“, საქორწილოდ მზადება), ქორწილი, ქორწილიდან ქობამდე სავალდებულო რიგი და, ბოლოს, ახალი ელემენტება საქორწინო ურთიერთობაში.

აღნიშნული საფეხურებიდან სამოყვრო ურთიერთობის მოწესრიგების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეტაპად წარმოგვიდგება „მთხოვართ წვევა“—ვაჟის გვარიდან რამდენიმე ხნის მამაკაცის მისვლა ქალის ოჯახში ურვადის გადახდისა და ქორწილის მოწყობის ვადაზე შესათანხმებლად.

„მთხოვართ წვევის“ ჩვეულება ეკონომიური ანგარიშსწორების გარდა არაერთ საყურადღებო მომენტს შეიცავს, მაგრამ სიმოკლის გამო ჩვენ იძულებული ვართ მათ გვერდი ავუაროთ და მხოლოდ მექორწინე მხარეების ურთიერთობის ისეთ მნიშვნელოვან მარეგულირებელ ფაქტორზე შევაჩეროთ მკითხველის ყურადღება, როგორც არის ურვადი — საცოლოს დასაკუთრებისათვის საჭირო საფასური.

ურვადის მომზადება ხევში დანიშნული ვაჟის ოჯახს ევალებოდა, მაგრამ თუ ის ეკონომიურ გაჭირვებას განიცდიდა, მას მთელი გვარეულობა მხარში ამოუდგებოდა და საერთო სახსრებით აკმაყოფილებდნენ მძახალთაგან წამოყენებულ მოთხოვნებს. ოჯახისადმი მოგვაროების დახმარებას იმდენად ინტენსიური ხასიათი ჰქონდა და ისე სწრაფად ხდებოდა საჭირო თანხის შეგროვება, რომ თავის დროზე მისი გადაუხდელობა არასოდეს არ გამხდარა ქორწინების დამაბრკოლებელი მიზეზი.

ურვადის ანაზღაურება ხევში პირუტყვით, ჭურჭლეულით, იარაღით, ფულით და ზოგიერთ შემთხვევაში მამულითაც ხდებოდა. ურვადში მამულის მიცემას მაშინ ჰქონდა ადგილი, როდესაც სახნავი მიწის ნაკვეთი საპატარძლის სამშობლო სოფელში მდებარეობდა და ვაჟის ოჯახისათვის მისი დამუშავება მოუხერხებელი იყო. ურვადად ყანის გადაცემის ყველა ის შემთხვევა, რომელიც ჩვენ გვაქვს დამოწმებული, სწორედ იმ მიზეზითაა გამოწვეული, რომ სხვა სოფელში მდებარე მიწის ნაკვეთზე პატივის გატანა შეუძლებელი ხდებოდა სიშორის ან უგზობის გამო, ურომლისოდაც ხევის ტერიტორიაზე გარკვეული ხნის შემდეგ მოსავალი აღარ მოდიოდა. „გამონაბეჩხრებელი“ (გამოფიტული) ყანა მის პატრონს ან უნდა გაეყიდა, ან არა და გადაეცვალა, თუკი ამის შესაძლებლობა ექნებოდა. მაგრამ თუ ამ სოფლის რომელიმე მეკომურს დაუმძახლებოდა, სადაც ყანა ჰქონდა, ყანის ურვადად გამოყენება არა მარტო ვალდებულების მოხდას ნიშნავდა, არამედ დაუქმების საშიშროებაში მოქცეული მამულის განადგობის საუკეთესო საშუალებასაც წარმოადგენდა.

ურვადში ყანის მიცემის შემახვევები ახლო წარსულშიაც დასტურდება. მაგალითად, დაახლოებით 70 წლის წინათ ყანობელი სვიმონ კობიაშვილი დაუნიშნაოთ ხურთისელ ნინო ზურაბის ასულ ტუჩაშვილზე და ქალის ოჯახისათვის ვაჟის მამას ურვადში მიუცია ს. ხურთისის ტერიტორიაზე მდებარე ყანა—„ზემო ჯვრის უყენაჲ“, რის შემდეგ ამ ყანას ტუჩაშვილები უწევდნენ ექსპლოატაციას სოფ. ხურთისში კოლმეურნეობის ჩამოყალიბებამდე (2. VIII. 1951 წ. ს. ხურთისი, ნ. ტუჩაშვილი, დაბად. 1884 წ., ა. ტუჩაშვილი, დაბად. 1886 წ.).

დაახლოებით იმავე ეპოქაში სტეფანწმინდელი ივანე ქუშაშვილის ოჯახმა სწორედ მისთვის ფირანიანთ (ფირანიშვილი) ქალის ცოლად მოყვანის გამო ქალის ოჯახს ურვადის ანგარიშში მისცა სოფ. გარბნის ტერიტორიაზე („გედელთ“) მდებარე ერთი დღიურის ყანა. ასევე ქოჯურმა ანდრეჲ შაპასიეთ (წიკლაური) სეფიაზე დაქორწინებისას თავის სიმამრ ივანეს ურვადი ყანით აუნაზღაურა და სხვა (სოფ. გარბანი, 15. VIII. 1955 წ., მთხრ. ალექსი სვიმონის ძე ქუქიშვილი, დაბ. 1894 წ.).

ყოველივე ამის მიუხედავად, მამულის მიცემით ურვადის გადახდა იშვიათად ხდებოდა და მისი ანაზღაურების ძირითად საშუალებას საქონელი (ცხვარი და ძროხა) წარმოადგენდა. ამასთან ერთად მოხმარებული ყოფილა სპილენძეული (ქვაბები, ტაშტები და სხვა), საბრძოლო იარაღები (ხანჯალი, ხმალი, დამბაჩა, თოფი) და ფულიც, მაგრამ ყველაფერი ეს მაინც საქონლად (ძროხად ან ცხვრად) ფასდებოდა და ურვადისათვის განკუთვნილი თითოეული ნივთის და თვით ფულის გაანგარიშება საქონლის ექვივალენტად გამოყენების პრინციპს ემყარებოდა, რაც თავისთავად სასაქონლო გაცვლითი მეურნეობის გვიანწინობამდე არსებობის მაჩვენებელია.

ურვადის ღირებულების ძირითად საზომს რომ სწორედ საქონელი წარმოადგენდა, ეს მტკიცდება თვით ურვადის რაოდენობაზე შეთანხმების წესიდან. ურვადის შეკვეთის დროს ქალის მხარე ყოველთვის ასახელებდა საქონლის რაოდენობას და მორიგება (ცხვარ-ძროხის მომარტებისა თუ დაკლების მიხედვით ხერხდებოდა. ეს მტკიცდება არა მარტო ჩვენ მიერ შეკრებილი მასალებით, არამედ ალ. ყაზბეგის მხატვრულ ნაწერებში წარმოდგენილი ცნობებაც მიხედვითაც. მაგალითად, მზალვის მომტაცებელი ელგუჯას საქმის გარჩევისას ბჭეებმა ერთი ასეთი დადგენილებაც მიიღეს: „ქალი დარჩეს სვიმონს, როგორც ნასყიდი, და თუ ელგუჯამ წაყვანა მოინდომა, ურვადად გადაეხადოს ორმოცი ძროხა“ [4]. მოთხრობა „მამის მკვლელის“ ერთი ადგილის მიხედვითაც. სადაც გირგოლას ძმა ნინიაზე ნუნუს გათხოვების საკითხი წყდება ნუნუს ბიძის ოჯახში, ურვადზე მორიგება ძროხებითა და ქედილებით ხდება. სხვა ხასიათის სასყიდლის ანაზღაურებაც, როგორცაა, შავალითად, „სადედასძმო“, ცხენის მოყვანის აუცილებლობას გულისხმობს, გარდა ერთი შემთხვევისა, როცა ოჯახის უფროსი ნუნუს გამზრდელისათვის ერთ თუმანს, ე. წ. „გასამზდელით“ ცულად მოითხოვს [5]. ანალოგიური მდგომარეობაა წარმოდგენილი დაუმთავრებელ მოთხრობა „შიოლა ღუღუშაურშიც“, როდესაც დობილის გამთხოვებელმა ჯახანამ სასიძოსაგან „საკვეთის“ (ნიშანში მიცემული ნივთი — დანა, ხანჯალი ან დამბაჩა) ალებისთანავე სხვადასხვა ხარჯებისათვის კუთვნილი სასმელისა და „სადედასძმო“ ცხენის გარდა სასიძოს ურვადად შეუქვეთა ათი ძროხა და ოცი ცხვარი [6].

რაც შეეხება გადახდას, ეს ვაჟის ოჯახისა და ნათესაეების სურვილზე იყო დამოკიდებული. შეკვეთილ თანხას ზოგი სულ საქონლად ანაღლებდა, ზოგი საქონელთან ერთად სპილენძეულს, იარაღს და ფულსაც აძლევდა.

ურვადის გადახდა განსაზღვრული და ყველასათვის ერთნაირად სავალდებულო ფასის მიხედვით არ ხდებოდა. მისი რაოდენობა მორიგების მიხედვით

განისაზღვრებოდა. რაც უფრო ჭიშიანი და სახელგანთქმული იყო გვარი, მით უფრო დიდი პატივი ედებოდა მათ ქალს და ურვადსაც მეტს ითხოვდნენ. ამასთან ერთად ყურადღება ექცეოდა ქალის პირად ღირსებებსაც.

მთხრობლების გადმოცემით, ურვადის ღირებულება ძველად 40 ძროხად იყო შეფასებული. ჩვენთვის საერთოდ ძნელია მათ მიერ ნაგულისხმევი სიძველის დადგენა, მაგრამ XIX საუკუნის 70-იანი წლების წინა პერიოდში, რომ ეს განხა საურვადე გამოსაღების უმაღლეს ნორმად იყო მიჩნეული, მტკიცდება ალ. ყაზბეგის იმ ცნობითაც, რომლის მიხედვით ურვალი „უწინ ორმოც თუმანადინაც აღიოდა და ახლა კი, თემის გადაწყვეტილებით, ხუთს თუმანზედ ჩამოვიდა“ [3].

ალ. ყაზბეგის შრომა, სადაც ეს ცნობაა მოთავსებული, დაიბეჭდა 1890 წლის „დროებაში“. ამის მხედველობაში მიღებით გასაგებია, რომ ალ. ყაზბეგი გულისხმობს წმინდა სამებაში მოწყვეული თემის ყრილობის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებას, რაც, „სასოფლო ვახეთში“ სხვადასხვა დროს (1875 წ. № 14; 1876 წ. № 2; 1876 წ. № 11) გამოქვეყნებული წერილების მიხედვით, 1865, 1866 ან 1868 წელს უნდა მომხდარიყო, რადგან 1875 წლის № 14-ში იმაზეა ლაპარაკი, რომ ურვადისა და სხვა ზედმეტი ხარჯების შემცირების მიზნით თემის ყრილობა მოხდა ამ 10 წლის წინათ, 1876 წ. № 2-ის აღნიშნულ ღონისძიებაზე მითითებაც 10 წლის წინ მომხდარ ამბავს ეხება, ხოლო „დროებიდან“ გადმობეჭდილი და „სასოფლო ვახეთის“ 1876 წლის № 11-ში გამოქვეყნებული „განჩინების“ შესავალ ნაწილში წმინდა სამებაში მოწყობილი ბჭობის თარიღად პირდაპირ 1868 წელია დასახელებული. ასე თუ ისე, ალ. ყაზბეგი ამგვარი გადაწყვეტილების მოწმეა, ურვადის ხუთ თუმანზე ჩამოყვანის თარიღად სწორედ წმინდა სამების ყრილობის დროს გულისხმობს და 40-თუმანანი ურვადის მოქმედების ეპოქად აღნიშნული ღონისძიების წინა პერიოდი მიაჩნია.

თუ ამასთან ერთად გავითვალისწინებთ, რომ იმ დროისათვის ძროხა ერთ თუმანად იყო შეფასებული, დაკრწმუნდებით იმაში, რომ მთხრობლების ცნობა ურვადის ღირებულების შესახებ მწერლის მიერ ნაგულისხმევი ვითარების შესატყვისია. ძროხა რომ საშუალოდ ერთ თუმანად ფასობდა და XIX საუკუნეა პირველ ნახევარშიც ურვადის ღირებულების უმაღლეს ნორმას სწორედ 40 თუმანი, ანუ 40 ძროხა წარმოადგენდა, ეს მტკიცდება ელგუჯას საბრალმდებლო განჩინების მიხედვითაც.

ძროხის ფასის აწევა ან დაწევა რომ მომხდარიყო, ურვადისთვის განუთვნილი საქონლის ფულად ღირებულებაზე ეს გავლენას არ ახდენდა, ურვადის ჩაბარების დროს ძროხის ფასი მაინც ერთ თუმანად იყო ნაანგარიშევი. ამის გამო ფულის გადახდა მხოლოდ ძროხების რაოდენობის მიხედვით ხდებოდა. ამავე პრინციპით აფასებდნენ ძროხის ნაცვლად ურვადად გამოღებულ ცხვრებსა და იარაღ-სპილენძს. ერთი ძროხა შეფასებული იყო ხუთ დედლად ცხვრად. სპილენძის კურკულს წონით აფასებდნენ—ერთი ძროხის განადღება ერთი ლიტრა (4 კგ) სპილენძით ხერხდებოდა, ხოლო რაც შეეხება იარაღს, მინიჭირებულების განსაზღვრა თვით მისსავე ხარისხსა და ვარგისიანობაზე იყო დამოკიდებული. მაგალითად, ძვლისტარიანი და ვერცხლით მოჭედით-მოვარაყებულ ქარქაშში ჩამჭდარი ხანჯალი 3—4 ძროხა ღირდა, ხოლო უბრალო ქარქაშით ხანჯალი 1—2 ძროხად ფასობდა. ასევე იცოდნენ ხმლისა და ცეცხლმსროლელი იარაღის შეფასება, ე. ი. იარაღის დანიშნულება-გამოყენებასთან ერთად ყურადღება ექცეოდა მასზე განმარტებულ მასალასა და ნაკეთობის ხარისხს. წმინდა სამებაში შეყრილი თემის ბჭეების მიერ ხუთთუმანიანი ურვადის დაწესებამდე, რომლის შესახებაც ალ. ყაზბეგი ამახვილებს ყურადღებას, ურვადის საშუალო ზომა 20—23 ძროხას, ანუ 20—23 თუმანს უტოლდებოდა,

ხოლო უმცირესი ღირებულება 10 ძროხაზე ქვევით არადროს არ ჩამოსულა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დადგენილებას დიდი გამძლეობა არ გამოუჩენია და კერძო პირების ინიციატივით ურვადის ღირებულება კვლავ აწეულა. ამის დამამტკიცებელია თუნდაც ის გარემოება, რომ 1901 წლისთვისაც კი ურვადის ზომა 80—200 მანეთს უთანაბრდებოდა [7].

„მთხოვართ წვევის“ დროს ურვადს ქალის გვარის უფროსი იღებს და ნთელ ამ თანხას ქალისავე ოჯახის უფროსს აძლევს. ამასთან ერთად ისიც აღსანიშნავია, რომ საურვადე თანხის მომხმარებელი მისი მიმღები ოჯახია. თვით საპატარძლოსთვის კი ურვადის მეტად მცირე ნაწილი იხარჯებოდა და ისიც ზეოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მისთვის კუთვნილი მზითვევი, რომელიც თავისთავად უმნიშვნელო ღირებულებისა იყო, ჯერ კიდევ ურვადის აღებამდე არ ექნებოდათ მოქმადებულო.

ურვადის გადაადისა და მისი მოხმარების წესების პარალელურად, რაც გადაძხდელ-მეძლებთა უფლება-მოვალეობის ფარგლებს განსაზღვრავდა, მოქმედებდა სხვა რიგის საჩუქარ-სასყიდლის ანაზღაურების წესებიც, რაც აგრეთვე ქალის ოჯახისა და ნათესაობის წინაშე მძახალთ ვალდებულებას გულისხმობდა. ასეთ ვალდებულებათა რიგს განეკუთვნებოდა „ს ა ბ ი ძ ო ს ა“ და „ს ა დ ე ღ ი ს ძ მ ო ს“, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში „გ ა ს ა მ ზ დ ე ლ ო ს ა“ და „ს ა გ ო რ მ ე ტ ო ს“ (1) გადახდის აუცილებლობა.

მთხრობლების გადმოცემით, ურვადის მიტანისა და ჩაბარების შემდეგ ვაჟის ოჯახი ვალდებული იყო ქალიანთათვის „საბიძო“ გადაეხადა. „საბიძო“ შედგასებული იყო ერთ ძროხად, რომელიც უნდა ჩაებარებინათ „საგორეულოში“ წევმავალი რომელიმე „გორის“ უფროსისათვის. მაგალითად, ყაზბეგელი ქუშა-ვილების „გორიდან“ რომ ქალი გათხოვილიყო, სასიძოს ოჯახისაგან „საბიძოს“ იღებდნენ არა თვით ქუშაშვილები, არამედ მათ სახლიკაცად წოდებული ყანობელი ვარდიშვილების ან კურკუმულების „გორის“ უფროსი, ხოლო ვარდიშვილების ან კურკუმულების მიერ ქალის გათხოვებასთან დაკავშირებთა „საბიძოს“ აღების უფლებით ქუშაშვილების „გორის“ უფროსი იყო აღჭურვილი (2). „საბიძოს“ გადაუხდელობის შემთხვევაში საქმის დაბრკოლება იყო მოსალოდნელი, თუკი ამას კუთვნილი თანხის ანღები მოიწადინებდა და გადაძხდელო მხარის მიერ ვალდებულების შესრულებამდე ის ქორწილის მოწყობაზე თანხმობას არ განაცხადებდა. ამის მხედველობაში მიღებით, „საბიძოს“ გადახდას აჩქარებდნენ და მას ზოგჯერ ურვადის ჩაბარებამდეც ანაღდებდნენ. რომ „მთხოვართ წვევის“ დროს მიღებული გადაწყვეტილების ხელის შემშლელი პიზეზი ის არ გამხდარიყო.

„საბიძოს“ გადახდის ეს ჩვეულება, რომელიც კარგა ხნის წინათ გადაეზრდნილი ჩანს და მთხრობლების მეშვეობით ჩვენამდე მოღწეული ცნობებიც ზეოლოდ მათ წინაპართა გადმოცემას ემყარება, ყურადღებას იქცევს იმ მხრივ, რომ მასში ცოცხლად არის შემონახული გვარის მთლიანობის მანიშნებელი ტრადიციები. ის ამბავი, რომ „საბიძოს“ ამღებია ერთი „საგორეულოს“ ფარგლებში მყოფი რომელიმე „გორის“ უფროსი და ამასთან ერთად ის, რომ იგი ღანიშნული ქალის ბიძადაა მიჩნეული, მიგვითითებს ამ ცალკეულ გვართა დანაყართა თავდაპირველი შეკავშირებისა და ერთ ქერქვეშ გაუყრელად ცხოვ-

(1) „საგორმეტოს“ შესახებ ცალკე, სპეციალურ წერილში გვექნება ლაპარაკი.

(2) აგნატიკური ნათესაობა ზევში შემდეგი ერთეულების სახით წარმოგვიდგება: 1. „სახლიკაცობა“, 2. „საგორეულო“, 3. „გორი“, 4. „ადრეგანაყარნი“, 5. „ხელადგანაყარნი“, 6. „მოკომურობა“. მიკროერთეულია მოკომურობა, ხოლო ყველაზე დიდი ნათესაური გაერთიანებაა სახლიკაცობა. საგორეულო კი სახლიკაცობაში შემავალი, მაგრამ გორების გამაერთიანებელი საზოგადოებრივი უჯრედი.

რების ადრინდელი წესის არსებობაზე. შტოგვარის უფროსის ბიძად აღიარებისა და მის მიერ) „საბიძოს“ ალების წესი იმ ეპოქიდან მოღწეული გადმონაშთი უნდა იყოს, როდესაც გვარი ერთ ჭერქვეშ მოსახლე გაუყრელ ერთეულს, ერთ დიდ ოჯახს წარმოდგენდა და ქალის გათხოვების დროს ასეთი ოჯახის მიერ ურვადის ალების გარდა ქალის უფროსი ბიძა თავის მხრივ დამატებით, მხოლოდ მისთვის კუთვნილი სასყიდლის მიღების უფლებით იყო აღჭურვილი. ამასთან ერთად შესაძლებელია მეორე ვარაუდის დაშვებაც. გვარის ერთ ოჯახად ცხოვრების დროს ურვალი ალბათ ყველა წევრს ხმარდებოდა და მის გარდა სხვა, ცერძო ხასიათის სასყიდლის ალებას არ ექნებოდა ადგილი, მაგრამ გვარის ცალკეულ განაყოფად დაშლის შემდეგ, როცა განაყოფი ერთეულთა უფროსობა ქალის ბიძებს ხვდა წილად, საურვადე თანხის ერთად მონაწირების ტრადიციამაში გამოვლინდა, რომ ქალის ოჯახის წევრებს გარდა გაყრილებიც კვლავ წილდებულად მიიჩნეის და თუ ქალის ოჯახი ურვადის მიღების უფლებით მოსილ ერთეულად დარჩა, სამაგიეროდ განაყოფთა უფლება „საბიძოს“ დაწესებით გამოიხატა.

„საბიძოს“ გარდა ვაყის ოჯახი იხდიდა ე. წ. „სადედისძმოსაც“. „სადედისძმოს“ ეწოდება ქალის დედის ძმისათვის საჩუქრად განკუთვნილ ცხენს, რომლის ანაზღაურება ისევე აუცილებელი იყო, როგორც ურვადისა. ურვადთან ერთად „სადედისძმოს“ დასახელება ყოველთვის ხდებოდა, როცა კი სასყიდლის რაოდენობის განსაზღვრისათვის საჭირო მსჯელობა მიმდინარეობდა დასანიშნ წყვილთა წარმომადგენლებს შორის. ამ ჩვეულებამ მანამდე შემოინახა თავი, სანამ ურვადის გადახდის წესი ძალაში იყო. ურვადის საბოლოო მოსპობა კი მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შედეგად მოხერხდა, მაშინ როდესაც „საბიძო“, „გასამზღელო“, „სასიდედრო“ და სხვა რიგის ზედმეტი ხარჯები ბევრად ადრე ზოგი მთლიანად იყო გაუქმებული და ზოგიც საკმაოდ იერ-შეცვლილი სახით გაქრობის სტადიაში იმყოფებოდა.

ცნობილია, რომ დედით ბიძა დიდი გავლენით სარგებლობდა დისწულის დაქორწინებისას და სხვა კითხულ პირთა შორის ყოველთვის განსაკუთრებული უფლებამოსილებით გამოირჩეოდა, როგორც დისწულის უახლოესი სისხლიერი ნათესავი და მფარველი. მის ასეთ მდგომარეობას კიდევ უფრო ამაღლებდა „სადედისძმოს“ ალების წესი. სიძის ასეთი ვალდებულება ქალის დედის ძმისადმი იმის მაჩვენებელია, რომ სასიძოს ოჯახი არა მარტო საპატარძლოს მამის გვარსადმი გრძნობს პასუხისმგებლობას, არამედ მისი დედის საგვარეულოს წინაშეც.

„საბიძოსთან“ ერთად „სადედისძმოს“ გადახდის აუცილებლობა იმ გარემოებაზე მიგვიბრუნებს, რომ მამის გვართან ერთად საპატარძლო დედის საგვარეულოს კუთვნილებაცაა და, ამდენად; დამოყვრებულითა ვალდებულება ქალის მშობლების გვართა წინაშე თითქმის თანაბარზომიერი ჩანს, ე. ი. გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ ურვადის ამდენი ყოფილიყო არა მარტო ქალის მამის, არამედ მისი დედის გვარიც. ასეთი ვარაუდის წამოყენების შესაძლებლობის მქონეა „საბიძოს“ გვერდით „სადედისძმოს“ არსებობა.

დროთა განმავლობაში ურვადის ამღები ერთეულების ფარგლები თანდათანობით დაიწროვდა და ბოლო დროისათვის საურვადე თანხის მფლობელად ქალის მამის ოჯახი იქცა. თვით „საბიძოს“ პარალელურად მოქმედი და უფრო დიდხანს შემონახული „სადედისძმოს“ კი სხვა არა უნდა იყოს რა, თუ არა ქალის დედის გვარის მიერ ურვადის ალების ადრინდელი უფლების მაუწყებელი გადმონაშთი, ე. ი. „საბიძო“ და „სადედისძმოს“ იმ დროს წარმოქმნილი მოვლენები ჩანს, როდესაც, ერთი მხრივ, ქალის მამის გვარმა და, მეორე მხრივ, მისი დედის გვარმა საურვადე თანხის მისაკუთრების უფლება დაკარგეს, მის

მფლობლად ქალის მამის ოჯახი იქცა და ამ უფლებდაყრილმა გვარებმა თავანთი პრივილეგიების დაცვა მხოლოდ შედარებით უმნიშვნელო თანხის — „საბიძოსა“ და „სადედისძმოს“ მიღების წესად განმტკიცების საშუალებითლა მოახერხეს.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ქალი დაობლდებოდა და მას ბიძის ცოლი, რომელიმე მახლობელი დედაკაცი ან გარეშე პირი გაზრდიდა, დანიშნული ვაჟის ოჯახი ვალდებული იყო სარძლოს აღმზრდელისათვის ე. წ. „გასამზდელი“ მიეცა. „გასამზდელი“ ჩვეულებრივ ერთი ძროხა ან მისი ფულადი ღირებულება იყო განკუთვნილი.

„გასამზდელი“ თავისი ბუნებით „სასიდეროს“ მიემსგავსება, „სასიდერო“ კი წარმოადგენდა „სასიძოდ მისვლის“ წესის შესრულების დროს სიძის მიერ სიდერისათვის სასაგულისა და თავსაბურავის სახით მიტანილ საჩუქარს. მაგრამ აქვე ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ გარემოებას: სიდერის სიძეს თავის მხრივ ერთი ხელი „სანეთო ტარავალით“ ასაჩუქრებდა, მაშინ როდესაც ქალის აღმზრდელი ამ ვალდებულებით თავს არ იტვირთავდა. სიდერის უყოლობის შემთხვევაში სანეთოს ან სულ არ უქერავდნენ ტანსაცმელს, ანდა თუ შეუქერავდნენ საცოლოს ოჯახის მიერ მომზადებული შალით (ტოლით) და არა აღმზრდელის სახსრებითა და ინიციატივით. ე. ი. სიდერის სიძისაგან მიღებულ საჩუქარს შისადმი მიცემული საჩუქრითვე ანაზღაურებდა, ხოლო აღმზრდელი მიღებული „გასამზდელი“ ანაზღაურებაზე აღარ ფიქრობდა. ეს გარემოება კი მსგავსებასთან ერთად განსხვავებასაც გვაჩვენებს, რადგან „სასიდეროს“ მიღებას საჩუქრის უკან გაცემის მომენტი ახლავს, ხოლო „გასამზდელი“ აღმზრდელის განუსხივისებელ საკუთრებაში ექცევა და მისთვის უკუდასაჩუქრების წესის შესრულება სრულებითაც არ არის სავალდებულო.

„გასამზდელი“ მიცემის სავალდებულო ჩვეულებაში ჩვენ შეგვიძლია დავინახოთ არა მარტო დასაჩუქრების, არამედ აღმზრდელის მიერ აღზრდილზე დახარჯული შრომის ანაზღაურების ცდაც, მაგრამ იმის მხედველობაში მიღება, რომ ერთი ძროხა ან მისი ფულადი ღირებულება აღმზრდელის მიერ გაწეული შრომის მხოლოდ მცირე ნაწილს ანაზღაურებდა, გვაფიქრებინებს, რომ „გასამზდელი“ არა აღმზრდელისათვის კუთვნილ ჯამაგირს წარმოადგენდა, არამედ მისდამი საჩუქრით გამოხატულ პატივისცემას.

„გასამზდელი“ გადახდის მოხეური წესი მიემსგავსება არა მარტო ამავე კუთხეში დამოწმებულ „სასიდეროს“, არამედ მთიულურ „სადედო საჩუქვარს“ [8], გურულ „სამუქურს“ [1] „ხაძუქურს“ [8] და მეგრულ „ნაძუქურს“ [2].

როგორც ვხედავთ, ვაჟის ოჯახი საკმაოდ დიდი პასუხისმგებლობით იტვირთებოდა და მრავალგვარ საგადასახადო ხასიათის სავალდებულო ხარჯებს უძღვებოდა. ყოველივე ამის შემდეგ შეუძლებელია სყიდვითი ელემენტების მოქმედების უგულვებელყოფა და ქორწინების რეგულირებაში მისი როგორც ერთერთი წამყვანი ფაქტორის უარყოფა.

აღნიშნული თვალსაზრისით არანაკლებად საყურადღებოა სხვა ქართველი და კავკასიელი ტომების ეთნოგრაფიული ყოფა. დასავლეთ საქართველოს ბკვიდრთა შორის განსაკუთრებით საინტერესო ვითარებაა დამოწმებული სამეგრელოში [1,2], სვანეთსა [9] და აფხაზეთში [13], ხოლო კავკასიელი ხალხებიდან ყაბარდოელებში [12], ჩერქეზებში [15], ოსებში [16], სომხებში [14] და ა.შ. საქართველოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში დამოწმებული მასალის მხარდამჭერია პროზაულ ძეგლებსა და საისტორიო მწერლობაში ასახული ვითარება, რომლის საფუძვლიანი ანალიზის მეოხებით აკად. ივ. ჯავახიშვილმა მეცნიერულად დაასაბუთა სყიდვითი ქორწინების არსებობა საქართველოში [10].

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ქართული საქორწინო ურთიერთობისათვის ნიშანდობლივ ელემენტებს პარალელები მოეძებნება ძველალმოსავლურ სამყაროში. ასეთებია, მაგალითად, სანეფოს მიერ ნიშნის თუ საჩუქარ-სასყიდლის მირთმევის წესი საპატარძლოსათვის (ბაბილონური ნუდუნუ), პატარძლის მშობლებისათვის (ბაბილონური ტირხატუ) და პატარძლის ნათესავეებისათვის (ბაბილონური ბიბლუ) [შდრ. 17].

მოცემულ შემთხვევაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გვეჩვენება ტირხატუ და ბიბლუ, რომელთაგან პირველი ურვადის, ხოლო მეორე ზემოთ განხილული „საბიძოსა“ და „სადედისძმოს“ ანალოგიურ მოვლენებად გამოიყურებოან. აქ ჩვენ საქმე უნდა გვქონდეს გარკვეულ ეთნიკურ სამყაროში წარმოქმნილსა და განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მოქმედ, მაგრამ თავისი ბუნებით მსგავს ჩვეულებათა არსებობასთან. ურვადს და საბიძოსადედისძმოს გენეტიკურად ტირხატუსა და ბიბლუს უნდა უკავშირდებოდეს და უძველესი ეპოქიდან მომდინარე ჩანს.

ჩვენი ქვეყნის ძველ ყოფაში არსებული სცილდვითი ქორწინების ნიშნები ზოგიერთ კუთხეში შედარებით დიდხანს და კარგად შემოინახა, ზოგან კი სრული გადაგარება განიცადა. ამ ჩვეულებამ განსაკუთრებული გამძლეობა კავკასიონის მთაგრებილზე მდებარე ხევსა და სვანეთში გამოიჩინა, რაც ურვადის გადამხდელ ჩრდილოკავკასიელ ტომებთან ახლო მეზობლობითა და მათთან არაიშვიათი საქორწინო ურთიერთობით უნდა აიხსნებოდეს.

ურვადის გაუქმებისათვის ბრძოლა ხევში XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება [11], რასაც შედეგად მოყვა ჭერ მისი თანდათანობითი შემცირება, ხოლო საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შედეგად ყოველგვარი სასყიდლსა და საბოლოოდ მოსპობა.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი

(რედაქციას მოუვიდა 12.11.1958)

დამოწმებული ლიტერატურა

1. არქ. ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 1938, გვ. 82—85.
2. თ. სახოკია. ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბილისი, 1956, გვ. გვ. 55, 83, 86, 94—95.
3. აღ. ყაზბეგი. მოხუცები და იმათი ცხოვრება, თხზ. ტ. V, თბილისი, 1950, გვ. 37.
4. აღ. ყაზბეგი. თხზ. ტ. I, ელგუჯა, თბილისი, 1948, გვ. 67.
5. აღ. ყაზბეგი. თხზ. ტ. I, მამის მკვლელი, 1948, გვ. 173.
6. აღ. ყაზბეგი. თხზ. ტ. IV, შიოლა ლუდუშაური, თბილისი, 1950, გვ. 156.
7. ს. შადური. წერილი ხეიდან, ივერია, № 134, 1901.
8. ი. ბეჟანი. ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში, თბილისი, 1955, გვ. 149.
9. რ. ხარაძე. დიდი ოჯახის გაღმონაშთები სვანეთში, თბილისი, 1939, გვ. 87—98.
10. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წ. I, თბილისი, 1928, გვ. 161—163.
11. „სასოფლო გაზეთი“, 1875 წ. № 14; 1876 წ. №№ 2, 4, 11; 1877 წ. № 24; „მწყემსი“, 1898 წ. № 10; „ივერია“, 1901 წ. № 134.
12. Н. Ф. Гр а б о в с к и й. Свадьба в горских обществах Кабардинского округа; Сборник сведений о Кавказских горцах, вып. II, Тифлис, 1869, стр. 14—19.
13. Ш. И н а л - И п а. Очерки по истории брака и семьи у Абхазов. 1954, стр. 64—71.
14. Э. Т. К а р а п е т я н. Выкуп в свадебных обрядах армян и его социально-экономические корни. ВЭК, Тбилиси, 1952, стр. 291—299.

15. Ф. И. Леонтович. Адагы Кавказских горцев. Мат. по обычному праву Сев. и Вост. Кавказа, вып. I, Одесса, 1882, стр. 153—155, 172.
16. Дж. Шанаев. Свадьба у северных осетин, сборник свед. о кавказских горах, вып. IV, Тифлис, 1870, стр. 11.
17. Bruno Meissner. *Babylouien und Assyrien*, Heidelberg, 1920, I, 401—402; Max Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, Berlin, 1925, 21—26.